

משלי פרק ו

- (א) בְּנֵי אִם עֲרַבְתָּ לְרַעַף תִּקְעֶתָ לְזֹר כְּפִידָּהּ:
(ב) נֹקְשֵׁת בְּאִמְרֵי פִיָּה נִלְכְּדָתָ בְּאִמְרֵי פִיָּה:
(ג) עֲשֵׂה זֹאת אִפּוּא בְּנֵי וְהִנְצִל כִּי בָאתָ בְּכַף רַעַף לָךְ הִתְרַפֵּס וְרָהַב רַעֲיָהּ:
(ד) אֵל תִּתֵּן שְׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְפֵּיךָ:
(ה) הִנְצִל כְּצָבִי מִיַּד וּכְצַפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ: פ
(ו) לָךְ אֵל נִמְלָה עֲצֹל רְאֵה דְרָכֶיהָ וְחָכָם:
(ז) אֲשֶׁר אֵינְךָ לָהּ קָצִין שִׁטְר וּמִשָּׁל:
(ח) תִּכְיֶיךָ בְּקִיץ לְחֻמָּה אֲגָרָה בְּקָצִיר מֵאֲכָלָהּ:
(ט) עַד מָתִי עֲצֹל תִּשְׁכַּב מָתִי תִקּוּם מִשְׁנָתְךָ:
(י) מֵעַט שְׁנוֹת מֵעַט תְּנוּמוֹת מֵעַט חֶבֶק יָדַי לְשֹׁכֵב:
(יא) וּבֹא כְמֹהֶלֶךְ רֹאשֶׁךָ וּמַחְסְרֶךָ כְּאִישׁ מִגֵּן:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ג

עשה זאת איפה בני כלומר מה אעשה לך עוד כיון שנכנסת בצרה הזאת אין לך רק לעשות זאת וכן כל לשון איפה שבמקרא ולכה איפה מה אעשה בני אם באת לידך כדבר הזה והוא נגד הלומדין תורה...

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק א

בני אם ערבת לרעך - שיש שני מיני ערבות: א' ערב סתם שאם לא ישלם הלוח ישלם הוא. והב' הוא הנקרא שלוף דוץ' והוא ערב קבלן (בבא בתרא דף קעז) וזהו אם ערבת לרעך הוא ערב סתם אם תקעת לזר כפיך הוא ערב קבלן שנכנס בכף ממש. והענין שהם נגד שני מיני ראשי ישראל והן ערבות כמ"ש "ואשימם בראשיכם" והן הזקנים והשופטים וכמ"ש "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו" ואמרו לא יסור שבט מיהודה הם ראשי גליות שבבבל שרודין את העם במקלות ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאים שבא"י ולומדין תורה ברבים. ואותן הלומדים תורה והן ערב סתם שהוא מחוייב לראות שלא יבא מכשול מידו היינו שילמוד אתם הטיב ויסביר אותם בכדי שלא יטעו. ואם תקעת לזר כפיך הוא נגד הדיינים שזה תלוי כמו ערב קבלן שמכניס עצמו במקומו ממש כן הדיינים הכניסו א"ע כי נוטל ממון מזה ונותן לזה בלא רצון הבעל דין הרי הכניס עצמו בערב קבלן:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ב

נוקשת באמרי פיך – הוא נגד אותם הלומדים אומר נוקשת באמרי פיך כלומר אם לא תראה היטב שלא תכשל בדבר הלכה הרי נוקשת באמרי פיך שתורה דבר שלא כהלכה. נלכדת באמרי פיך הוא נגד התוקעים והן הדיינים שנוטל ממון מזה ונותן לזה הוא נלכד ממש שיוציא ממון בעצמו שלא כדין ואמר לשון נלכד כי הוא בין אדם לחבירו וכאשר יוציא שלא כדין הוא ביד חבירו וזהו נלכד שנלכד ביד חבירו אבל אותן הלומדין הוא בין אדם למקום אמר נכשל וזהו נוקשת:

ביאור הגר"א - משלי פרק ו פסוק ג

עשה זאת איפה בני כלומר מה אעשה לך עוד כיון שנכנסת בצרה הזאת אין לך רק לעשות זאת. וכך כל לשון איפה שבמקרא ולכה איפה מה אעשה בני. אם באת לידך כדבר הזה והוא נגד הלומדין תורה. והנצל כי באת בכף רעך הוא נגד הדיינים לכן אמר שתראה להנצל כי באת ביד רעך כנ"ל כלומר שתראה להנצל כמו מי שבא ביד אחר ונלכד במצודה ורואה בכל התחבולות להנצל כן תראה גם אתה להנצל מידו כיון שבאת בידו.

לך והתרפס הוא נגד הדיינים כלומר ואיך תעשה להנצל מידו? התרפס התר פס ידך ועוד התרפס כלומר שתהיה כאסקופה הנדרסת שלא תעכב שום דין ויהיו דורסין אליך בני אדם הצריכין לדין כמ"ש בגמרא ר"א ור"א הוי יתבי וגרסי וכל שעתא כו' וכמ"ש על מעשה דרשב"ג הנהרג.

ורחב רעך הוא נגד הלומדין א"א להנצל רק בזה שתראה לרחב את רעך כלומר לגדל שיהא למדן ויכול ללמוד בעצמו ומ"ש אצל הנצל כי באת בכף רעך ששם הוא נגד הדיינין ואמר רעך היינו מפני ששם מדבר שהוציא ממון שלא כדין ואז הדיין ריעו כמוהו:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף י עמוד א

מאימתי התחלת דין? רבי ירמיה ורבי יונה, חד אמר: משיתעטפו הדיינין, וחד אמר: משיפתחו בעלי דינים. ולא פליגי, הא – דעסקי ואתו בדינא, הא – דלא עסקי ואתו בדינא.

רב אמי ורב אסי הוו יתבי וגרסי בני עמודי וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי: אי איכא דאית ליה דינא – ליעול וליתי. רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כולי יומא, הוה קא חליש לבייהו.

תנא להו רב חייא בר רב מדפתי: "ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב," וכי תעלה על דעתך שמשו יושב ודן כל היום כלו? תורתו מתי נעשית? אלא לומר לך כל דיינן שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת – מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית. כתיב הכא ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, וכתוב

התם דויהי ערב ויהי בקר יום אחד.

רש"י מסכת שבת דף י עמוד א

דיינין מתעטפין בטליתן – כשפותחין בדין, מאימת שכינה, ושלא יפנו ראשן לכאן ולכאן ותהא דעתן מיושבת עליהם.

עסיקי ואתו – בדין אחר, וכבר מעוטפים הן, וכשנגמר אותו דין בא לפנייהם דין אחר סמוך למנחה, הויא התחלתן משיפתחו בעלי הדין בטענות, דהכא ליכא למימר משיתעטפו.

עמודי – שעליית בית המדרש נשען עליהם.

חליש לבייהו – מצטעריין שלא עסקו אותו יום בתורה.

תנא להו חייא בר רב – שגדול שכר הדיינים ולא יצטערו, ולי נראה דאין זה [משמעות] לשון לבייהו, אלא לשון חלש דעתייהו, ולשון חלש לבייהו – לשון תענית הוא, שלא סעדו כל היום, תנא להו חייא בר רב שאין צריכין לישב ולידון כל היום אלא מקצת היום, ומה שאמר מן הבקר עד הערב מדרש הוא שחשוב הדבר כמעשה בראשית, שנאמר בו ערב ובוקר.

מסכת שמחות פרק ח הלכה ח

וכשנאחזו רבן שמעון ורבי ישמעאל וגזרו עליהן שיהרגו, היה רבי ישמעאל בוכה, ואמר לו רבן שמעון ברבי, בשתי פסיעות אתה נתון בחיקן של צדיקים ואתה בוכה, אמר לו וכי בוכה אני על שאנו נהרגין, בוכה אני על שאנו נהרגין כשופכי דמים וכמחללי שבתות, אמר לו שמא בסעודה היית יושב, או ישן היית, ובאתה אשה לשאול על נדתה ועל טומאתה ועל טהרתה, ואמר לה השמש שהיית ישן, והתורה אמרה אם ענה תענה אותו, ומה כתיב אחריו, וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב;

ביאור הגר"א – משלי פרק ו פסוק ד

אל תתן שנה לעיניך – שינה הוא הסתלקות המחשבות והיינו כאשר נשתקע בשינה, ותנומה הוא מבחוחן כאשר הוא נים ולא נים תיר ולא תיר כו' והיינו שעפעפים סגורות אבל אין מחשבתו נעדר ממנו דקרי ליה ועני וזהו "אל תתן שנה לעיניך" בפנימיות שהסתלקות המחשבה ותנומה לעפעפיך הוא חיצוניות שעפעפים הם סגורות.

והיינו שהלומדים אינן צריכין להיות בקיאים רק בדין תורה שלא יורה שלא כדין אבל אין צריך לו להיות בקי בעניני עולם ונגדן אל תתן שנה שהוא הסתלקות המוחין והמחשבות שהן הפנימות כלומר שיהא בקי בדין תורה אבל הדיינים צריכין להיותן בקיאים גם בטבעו של עולם בכדי שלא יהיה דין מרומה, דאם לא יהיה בקי בענינים אף שיהיה בקי בדין תורה לא יצא הדין אמת לאמיתו, כלומר אע"פ שיפסוק אמת לא יהיה לאמתו כי אפשר הוא דין מרומה ולכן צריך הדיין להיות בשניהם בקי, ולכן כתיב כי

השוחד יעור עיני חכמים וכתוב כי השוחד יעור עיני פקחים והיינו חכם בעניני תורה ופקח בעניני עולם, וזשחז"ל אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו אם ברור הדבר כאחותו אמרהו, וכמ"ש בפירוש על ישעיה בארוכה וז"ש ותנומה שהוא נים ולא נים והיינו מבחון אפילו לא תתן לעפעפיך שתנומה הוא בעפעפים לבד שהן סגורות והיינו בעניני עולם תראה שתהא בקי ואז אפשר שיצא הדין אמת לאמתו כנ"ל:

ישעיהו פרק א (יז)

לְמַדּוֹ הֵיטֵב דְּרָשׁוּ מִשְׁפָּט אֲשֶׁרוֹ חֲמוּץ שְׁפָטוֹ יְתוֹם רִיבוֹ אֶלְמָנָה

ביאור הגר"א לישעיהו א:יז

...והנה דייך ההגון צריך להיות פי שנים ברוחו. הא', להיות בקי בחדרי התורה להוציא הדין לאמיתו. והב', להיות בקי בישובו של עולם שיוכל להכיר בין האמת והשקר בדברי הבע"ד או העדות, וז"ש הכתוב והנה אמת נכון הדבר – אמת הדין ע"פ התורה, נכון הטענה ע"פ ישובה של עולם. וז"ש חז"ל אם ברור לך הדבר כאחותו ועוד אמרו אם ברור לך הדבר כבוקר, היינו שצריך שיתברר לו ע"פ התורה שהיא כאחותו שמבואר איסורה בתורה וגם שיתברר לו ע"פ ישובו של עולם כענין הבקר שהוא ענין פשוט בישובו של עולם. וז"ש הכתוב כי השוחד יעבר עיני חכמים וכתוב עיני פקחים, והיינו שחכם הוא ע"פ חכמת התורה ופקח הוא ע"פ עניני העולם. ואמר שהשוחד יעור אף הבקי בשתיהן. וז"ש כאן "למדו היטב" היינו להוציא הדין לאמיתו ע"פ התורה, "דרשו משפט" אם אמת הדבר ע"פ ישובו של עולם...